

6. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941-1944 годах / Сост. А. Круглов. – К.: Ин-т иудаики, 2002. – С. 153, 154.
7. ДАКО. – Ф. Р-2225. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 118.
8. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 22. – Спр. 129. – Арк. 180, 181.
9. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941-1944 годах/Сост. А. Круглов. – К.: Ин-т иудаики, 2002. – С. 53, 145, 133-135, 156, 157.
10. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. В 2-х томах. Том 2. Пер. с англ. / Под ред. О.А. Ржешевского. – М.: Воениздат, 1991. – С. 351.
11. ДАКО. – Ф. Р-4758. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 45.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 258. – Арк. 38-40.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 1.
14. ДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 70328 – ФП. – Арк. 14, 15.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 34. – Арк. 256.

Шкіль О.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ

Українські соціал-революціонери сьогодні викликають значне зацікавлення серед вчених оскільки на фоні інших партій кінця ХІХ ст. мало вивчена. Поряд з тим, надзвичайної актуальності набуває історичний досвід у політичній сфері.

Українські есери були тісно пов'язані у своїй історії з російським революційним соціалізмом. Але це не означає, що українська партія соціалістів-революціонерів була копією російської. УПСР стояла на українських національних позиціях, висувала навіть самостійницькі гасла. На відміну від російських есерів українська партія не погоджувалась із соціалізацією землі, а пропонувала провести націоналізацію, яка б відповідала економічним особливостям України. Національна самосвідомість українських есерів виділяла їх з-поміж російського соціал-революційного руху.

Український революційний соціалізм формувався на початку 80-х років ХІХ ст. під впливом М. Драгоманова, в результаті чого у 1883 році у Санкт-Петербурзі виникла перша самостійна українська соціалістична організація. М. Галин стверджує прийняття нею назви "Українська партія соціалістів революціонерів". Гурток складався з тринадцяти українських студентів. Його так і називали "гурток 13-ти". Для реалізації поставлених завдань було створено комітет, до складу якого увійшли: М. Галин, М. Васильїв, П. Линтварьов, М. Чернишів, Д. Петровський. Комітет доручив М. Чернишову та М. Васильєву створити проект партійної програми. Доручення було виконано. Після бурхливого обговорення проект було передано М. Драгоманову. Зв'язок з Драгомановим підтримував Д. Петровський, який спеціально приїхав до Львова. Посередником виступав І. Франко, який згадує програму у своїх листах до Драгоманова. Якщо вірити М. Галину, то доповнену Драгомановим програму гуртка називали "програмою Української партії соціал-революціонерів" і сам гурток переіменували на "Партію українських соціалістів революціонерів", тому можна говорити, що "гурток 13-ти" був початком українських соціалістичних політичних.

У 1882 з метою організації української соціал-революційної партії до Росії з Женеві прибув учень М. Драгоманова В. Мальований. Крім цілої бібліотеки зі статей та брошур

Драгоманова, Мальований привіз також проект програми діяльності та організації соціал-революційної партії на засадах федерації. Програма передбачала докорінно змінити існуючий лад, шляхом соціально-економічного колективізму та індивідуалізму, який можливо досягти завдяки активному еволюційно-організаційному розвитку.

Майбутня організація мала складатися з цілком автономних груп, тісно зв'язаних між собою, тобто партія становила б федерацію. В. Мальований мав створити таку структуру на Україні і втілити в життя ідеї свого вчителя.

В. Мальований відвідує Петербург, Одесу, Харків, Єлисаветград. Встановлює контакт з українським студентством. В результаті до Єлисаветграду на зустріч з В. Мальованим прибуває М. Васильів з програмою "гуртка 13-ти". Гурток мав би стати однією з груп майбутньої української соціал-революційної партії. Але восени 1883 року Мальований був арештований. Такі несприятливі умови, а також слабкість українських організаційних структур не дали змоги остаточно сформуватись українському соціал-революційному рухові в кінці XIX століття.

Звичайно діяльність українських есерів не завмерла, основні положення програми цієї організації знаходили відгук серед поодиноких осіб, які, шукаючи шляхи до втілення їх у організованій формі, зрештою ввійшли до складу РУПу. Спочатку ця партія об'єднувала прихильників усіх революційних течій України: соціал-революційну, народницьку, марксистську, націонал-революційну. Серед членів РУПу періоду перших років XX ст. можна виділити таких представників, як М. Шаповал, О. Мицюк, В. Чеховський та інші. Коли партійна більшість пішла шляхом марксизму, тоді прихильники соціал-революціонізму вийшли з партії. Частина з них подалася до російських есерів, а інші залишились поза партією і активно зайнялися організаційною роботою, утворюючи гуртки українських соціал-революціонерів.

Спочатку ці гуртки діяли дуже мляво і про них мало знали. Лише поодинокі групи активно діяли, та й то тільки в організації аграрних рухів (Полтавщина, Харківщина). Так на Полтавщині активно розповсюджувались брошури за підписом "Українські соціал-революціонери" на російській мові, які закликали полтавчан проявляти більшу політичну активність (1902). В цьому ж році відбувся процес над 16-ма особами, яких звинуватили в "принадлежности к преступной группе Украинской партии социал-революционеров в Полтавской и Харьковской губерниях". Ця група займалась агітаційною роботою та розповсюдженням літератури. Політичне життя на передодні революції 1905-1907 рр. перебувало під сильним впливом загальноросійських партій соціалістів-революціонерів та соціал-демократів. Саме під впливом російських есерів починали створюватись українські соціал-революційні гуртки на селі. Есери були авангардом майже у всіх селянських заворушеннях. Революційна агітація та практична діяльність есерів, яка була спрямована на створення селянських спілок, була ефективнішою, ніж в інших партій. З 1903-1904 рр. розпочинають активно з'являтися селянські партійні організації в Київській, Одеській, Чернігівській, Полтавській губерніях. В організації УПСР входили представники міської та сільської інтелігенції, студенти, службовці, представники земств і селяни. Не забули українські есери і про робітників. У Харкові діяла соціал-революційна українська робітнича організація під назвою "Харківська вільна громада української революційної партії". Гурток займався агітацією та розповсюдженням нелегальної літератури серед робітників. Головою і фактичним організатором роботи гуртка у 1904 році був Іван Мішин. До 1905 року між гуртками ще не було революційної єдності, але з початком революції вони почали

активізуватись у цьому напрямі. Протягом 1906-1907рр. можна було помітити виникнення в різних місцях нових гуртків есерів, зокрема в Радомишлі, Коростишеві, Глухові, Золотоноші та інших містах та селах. Виникають невеличкі гуртки в Одесі та Сімферополі. Це були лише початки майбутньої організації, і чогось конкретного, ефективного ще не було.

Час вимагав об'єднання партії в одне ціле, і в кінці 1906 року з'являється думка зібрати партійну конференцію, де б відбулося об'єднання партії українських соціал-революціонерів. Ця ідея швидко набула великої кількості прихильників. Конференція відбулася на початку лютого 1907 року в Києві, де були представлені організації українських есерів Київської, Херсонської, Полтавської, Чернігівської губерній, а також делегати від українців з російських есерів. Всього близько 40 делегатів.

На конференції було заслухано доповідь про основні програмні засади УПСР. Загальна ідеологія майже нічим не відрізнялася від ідеології російських есерів. Основна відмінність полягала в скликанні Українських Установчих Зборів. Також не підходила російська земельна програма, тому на конференції було вирішено розробити власну земельну програму, яка б відповідала особливостям українського селянства. З цими моментами не погодились представники російських есерів і запропонували окремою селянською групою вступити до партії російських соціал-революціонерів. Розпочалася запекла дискусія, яка завершилась демаршем російських есерів. Решта делегатів оголосили себе установчими зборами УПСР і обрали ЦК, який зайнявся організаційною роботою. З цією метою ЦК розсилає агітаторів по селах, містах, школах, семінаріях. Головним завданням агітаторів було створення низки нових партійних гуртків, розповсюдження листівок та нелегальної літератури. Важливо зазначити, що організаційного утворення самостійної політичної партії партії не відбулось. М. Шаповал, наприклад, в цьому випадку зазначив, що "українці соціалісти-революціонери не спромоглися організуватись в окрему партію".

Спробу організувати українську партію есерів зробив С. Єфремов, який направив до Харкова М. Залізняка з метою пропагування ідеї про необхідність створення нової політичної організації. За участю М. Залізняка у Харкові створюється гурток, обговорюється спроба боротьби за створення самостійного "земельного фонду". В квітні 1907 року відбувся організаційний з'їзд членів Української партії соціалістів-революціонерів. На цьому з'їзді есери так і не змогли прийняти програму партії, лише прийняли низку відозв. Поруч із закликами до боротьби відозви містили чітко окреслену мету партії здобуття самостійної України. Практичним кроком до втілення мети в життя є здобуття автономного ладу та скликання Українських Установчих Зборів у Києві. Тоді ж відбувся перший легальний виступ есерів України на парламентській трибуні. Це був виступ депутата Хвоста.

"Але реакція наступних років з її безоглядним переслідуванням громадсько-політичного життя, з її карними експедиціями, масовими процесами та карами відбилася і на слабкому ще в ті часи організуванні УПСР та підкосила її молоді сили", – писав А. Животко. Діяльність УПСР привернула увагу "охранки". Спершу в серпні 1907 року було розгромлено український есерівський гурток у Радомишлі, заарештовано 30 осіб. Далі почалися масові арешти у інших містах, а незабаром був розгромлений і ЦК УПСР. Молода і недосвідчена організація УПСР не могла вистояти проти такого удару. Значна кількість членів опинилась у в'язниці та засланні. Дехто емігрував до Галичини, де був створений закордонний ЦК партії. У еміграції есери вели більш-менш активну діяльність, видаючи партійну літературу, пересилаючи її до "російської" України. Видавничою справою керував М. Залізняк, який видав понад 30 книг та брошур. Закордонний комітет ЦК УПСР на кілька років втратив

зв'язок зі своїми філіями та групами есерів на "російській" Україні. Цьому також сприяли слабкі та нетривалі наслідки роботи гуртків українських есерів, як великий вплив російських соціал-революціонерів на Україні, так і відсутність власної соціал-революційної програми. Спроби відновити зв'язки з Київським та Харківським гуртками провалились.

У серпні 1911 року УПСР виступила з відозвою, яка закликала до відновлення старих та створення нових організацій. Відозва містила оцінку політичного стану та зверталась до революційних сил із закликом: "Тісніше стати в ряди борців проти урядової сваволі, економічного визиску та національного й політичного безправ'я українського народу". Тут же відозва вказувала на незмінність засад партійної програми і тактики. Визнавалась певна відмінність завдань українців у соціалістичній боротьбі: "Українці є окрема нація з відмінними, ніж у інших народів, обставинами, економічними, суспільними та культурно-просвітніми".

Тривалий процес формування УПСР завершився лише в квітні 1917 року.

На початку квітня (4-5) відбувся I Установчий з'їзд на якому відбулось остаточне оформлення УПСР, як самостійної політичної організації. З'їзд прийняв свою політичну програму, в основу якої була покладена програма російської організації есерів. Проект програми підготував Ковалевський ще в 1915 році, і опублікував у "Боротьбі", печатному органі партії. Як партія національна, УПСР приділяла першорядне значення національному питанню. З березня по листопад 1917 року входила до складу Української Центральної Ради. З усіх питань суспільного розвитку, окрім національного, партія підтримувала Тимчасовий Уряд. Після Жовтневого перевороту УПСР виступила за створення незалежної Української республіки. Зі встановленням гетьманського режиму посилились розбіжності в партії, які привели до розколу. На IV з'їзді УПСР у травні 1918 р. права частина партії виступила за легальну опозицію до гетьманського режиму, тоді як ліві пропонували готувати повстання. Лівий ЦК УПСР оголосив про розпуск партії та формування нової – у березні 1919 р. ліві утворили УПСР комуністів-боротьбистів. Права частина УПСР після вагань увійшла до Української національної спілки. А в кінці січня 1919 року оформилась в окрему партію-УПСР "центральної течії". ЦК цієї нової партії опублікував своє кредо: незалежна Українська народна республіка, диктатура трудящих. Після розгрому УНР ЦК партії емігрував спочатку до Львова, а згодом до Праги.

Використана література:

1. Голобуцький О.; Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIXст. – початку XXст. – К., 1996р. – С. 66-73.
2. Животко А. До історії УПСР. Прага, 1927р. – Т. III.
3. Залізняк М. Україна, Росія і війна. – Відень, 1915р. – С. 3-11.
4. Коберський К. Українське народництво по обох боків Збруча. Львів-Ради. – Коломия, 1924 р. – С. 27.
5. Шаповал М. Революційний соціалізм на Україні. – Відень, 1921 р.